

Nya böcker

Elisabeth Cedersund, Lisbeth Eriksson, Bibby Ringsby Jansson & Lars A. Svensson (2019) *Renässans för socialpedagogik? En bok om socialpedagogisk bildning*. Lund: Studentlitteratur.

År 2000 publicerades *Den svårångade socialpedagogiken* (Eriksson & Markström 2000) – en bok som fått ett betydande genomslag i den akademiska förståelsen av socialpedagogik i svenskt sammanhang. Ett av bokens huvudsakliga teman berör hur socialpedagogiken kan förstås utifrån en mångfald av olika sammanhang, begrepp och teorier, som framträder olika på olika platser och i olika tider, och som uppträder både som ett kunskapsområde och som en praktik vägled av sådan kunskap. Med andra ord, begreppet framstår som titeln antyder som *svårångat*.

Nästan två decennier senare publicerades *Renässans för socialpedagogik? En bok om socialpedagogisk bildning* (Cedersund m.fl. 2019), med en delvis ny författarkonstellation. Att jag säger *ny* författarkonstellation och i relation till den förra, är för att jag tror det är givande att förstå dessa böcker i relation till varandra. När den senare boken lanserades i samband med FORSA Östergötlands årsmöte i februari 2020 menade Lisbeth Eriksson, som varit med att författa båda böckerna, just att *renässansen* behöver ses i ljuset av de sammanhang som präglade den tidigare boken.

Författarna ser ett nyväckt intresse för socialpedagogik både i akademiska sammanhang och inom praktisk verksamhetsutveckling, inte minst när det gäller samverkan med civilsamhälle och socialt arbete i lokalsamhället nära människors vardag. Det är denna renässans som ligger bakom den nya boken. Bokens särskilda ambition är att ge ett teoretiskt bidrag gällande betydelsen av bildning i relation till socialpedagogiska teoretiska ramar och praktiker. Samtidigt uppehåller sig boken till en betydande del kring viljan att, liksom i föregångaren, fånga socialpedagogiken, dess uttrycksformer och konturer.

Bokens disposition följer en tydlig linje. Först spårar författarna socialpedagogikens

innehåll i en filosofisk, en sociologisk och en pedagogisk tradition. Sedan etablerar de en specifik förståelse av socialpedagogik utifrån begreppen relationer, möten, gemenskap och bildning. Efter det gör författarna ett nedslag i den empiriska och internationella forskning om socialpedagogik som följer de tidigare redovisade begreppsliga avgränsningarna. I ett följande steg görs tre olika nedslag i svensk empirisk forskning bedriven av författarna själva, som handlar om inkluderingsarbete med unga med funktionsnedsättning, fotboll för unga i socioekonomiskt utsatta områden samt mötesplatser för äldre. Avslutningsvis förs en syntetiserande diskussion om framförallt bildning och dess betydelse för socialpedagogiken.

När det gäller att spåra socialpedagogikens kunskapsgrunder uppmärksammas alltså en filosofisk, en sociologisk och en pedagogisk tradition. Den filosofiska traditionen erbjuder begrepp och tankar om synen på människan, samhället och dess utveckling. Här lyfter författarna fram framförallt Gadamers hermeneutik och Arendts etik och politik. Den sociologiska traditionen som erbjuder en förståelse av relationen mellan individ och samhälle lyfter fram Addams och Goffmans interaktionism samt Tönnies modernitetsteorier och syn på gemenskap. Den pedagogiska traditionen, som riktar ljuset mot lärande, fokuseras kring Freires emancipatoriska pedagogik, Ellen Keys folkbildningsideal och Deweys demokratiska lärandebegrepp. Det går att läsa denna redovisning av kunskapsgrunder som ett sätt att mejsla fram en egen teoretisk grund för hur socialpedagogiken kan förstås och beskrivas i den här boken. De teman som blir viktiga fortsättningsvis – relationer, möten, gemenskap och bildning – introduceras i resonemangen om kunskapsgrunder. När det gäller den egna ramen för den fortsatta fördjupningen av socialpedagogikens uttryck och former så kretsar den just kring fyra särskilda teman och teoretiska begrepp: relationer, möten, gemenskap och bildning. Även när det gäller dessa begrepp tar författarna avstamp i en mångfald av teoretiska ingångar och begrepp, vilka beskrivs som mer eller mindre filosofiska, sociologiska eller pedagogiska.

Relationer beskrivs med utgångspunkt i bland annat Mead (om socialt samspel), Blumer (om tolkning av andra människor), Arendt (om handlande) och Freire (om jämlikhet och relationens frigörande potential). Resonemangen kring relationers innebörd och betydelse för en pedagogisk teori och praktik är insiktsfulla om än något omfattande. Vad som för mig som läsare framstår som en röd tråd i beskrivningarna av dessa begrepp är hur de tillsammans bildar en – outtalad – normativ grund i fråga om betydelsen av relationer. Relationer är viktiga för att där formas normer, vilket skapar möjligheter för lärande, motstånd och frigörelse – begrepp som presenteras med en mycket positiv laddning.

Möten beskrivs, liksom relationer, med utgångspunkt i Blumers och Meads interaktionism. Här får också Cooley (om relationen mellan jag och vi), Garfinkel (om regelbrott och social ordning), Goffman (om sociala situationer), Dewey (om kol-

lektivt handlande), Asplund (om social responsivitet) samt även Hjalmar Gullberg vägleda förståelsen. Det är just genom Gullberg som den underliggande normativa betydelsen av möten träder fram: möten är viktiga för människor för att de kan hjälpa oss att bekräfta och se varandra och leda oss på vägen. Även här är resonemangen fördjupade och insiktsfulla. Men det framgår inte för läsaren helt tydligt hur eller varför *relationer* och *möten* ska skiljas analytiskt från varandra. Resonemangen – liksom uppenbart grunden för inspiration – går in i varandra.

Presentationen av *gemenskap* fortsätter enligt etablerad modell. Här tas avstamp i bland annat Natorp (om människans autenticitet och gemenskapens betydelse för moralen), Tönnies (om Gemeinschaft), Weil (om tillhörighet), Habermas (om livsvärlden) och Baumann (om gemenskapernas föränderlighet). Dessa resonemang leder fram till det centrala begreppet *community*, som kan förstås i en rad olika betydelser med fokus på närhet och lokalsamhälle, men som särskilt utgör en normativ grund för socialpedagogiken: människor behöver vara del av ömsesidiga gemenskaper där relationer och möten mellan människor blir möjliga. Även här är beskrivningarna lärarrika och bidrar med en samhällsvetenskaplig översikt och förståelse för vad gemenskap kan innebära.

Tillsammans bildar resonemangen om relationer, möten och gemenskap en grund för det begrepp kring *bildning* som utvecklas vidare. Här tar teoretiseringen utgångspunkt i Gadamer (om bildning som praktiskt reflekterande förmågor), Herder (om skapande av det tidigare icke-existerande), Kant (om kreativitet och holism) och Dewey (om människans blivande i lärandet). Därtill förs utvecklade resonemang om bildningens subjekt, om det som ska bildas och fokus riktas bland annat mot personligheten, medborgaren och folket. Bildningens normativa grund framträder i det här kapitlet både med fokus på hur bildningen skapar inkludering i gemenskaper och med fokus på hur den möjliggör frigörelse – och båda dessa fokus framstår som eftersträvsvärda. Det bildningsbegrepp som tar form är intressant och kapitlet erbjuder lärarrik läsning.

I genomgången av kapitlens innehåll har jag tagit upp en lång rad namn (dock inte alla) på teoretiker som på olika sätt gett inspiration till författarnas teoretisering kring socialpedagogik. Här kan noteras att flertalet av dessa teoretiker knappast själva sett sina vetenskapliga bidrag i ljuset av just socialpedagogik, men det är i det sammanhanget som författarna lyfter fram deras bidrag i den här boken. Det är alltså en förståelse av socialpedagogiken och dess bildningsbegrepp som tar en mycket omfattande teoretisk inramning som avstamp. Därtill kan det noteras att den teoretiska ram som mejslas fram är eklektisk i det avseendet att dess inspiration och begrepp kommer från många olika håll, men samtidigt enhetlig i fråga om hur den återkommande betonar människans förmodat inneboende aktörskap, förmågor och möjligheter. Boken innebär hittills mycket lärarrik läsning – en läsning som spän-

ner över valda delar av den tidigmoderna och moderna samhällsvetenskapen och humanioran.

Boken tar vidare ett grepp kring det internationella forskningsläget. Här framträder ett forskningsfält som är, för att uttrycka det med en bekant term, svårfångat. Beskrivningen av den internationella forskningen visar upp ett minst sagt spretigt fält, där olika begrepp och perspektiv definierar forskningsfältet på olika sätt på olika platser. Därmed skriver författarna fram stora utmaningar med att definiera begreppet socialpedagogik som teoretiskt ramverk och som en sorts praktik. I olika delar av världen och i olika välfärdssystem, i olika epoker och med olika intressen används olika ord för att beteckna kunskap om relationer, möten, gemenskap och bildning i form av socialpedagogik. Begrepp som *social*, *pedagogy*, *education* och *community* kan emellertid placeras i forskningsfältets centrum, internationellt. Det finns internationella försök att definiera begreppet, men dessa riskerar att inte vara tillräckligt känsliga för den lokala och historiska variationen i hur socialpedagogiken tar form på olika platser eller i olika tider, varför dessa knappast kan ses som bra utgångspunkter för att förstå begreppet som teoretisk ram eller som praktik, menar författarna. Kapitlet redovisar vidare forskning om tre olika internationella socialpedagogiska verksamheter. Det handlar om exempel från Japan, Uzbekistan och USA. Det är tre olika nedslag som belyser olika dimensioner av arbete med och nära människor som på olika sätt präglas av relationer, möten, gemenskap och bildning – även om den röda tråden i relation till den tidigare ambitiösa teoretiseringen kunde varit tydligare. Författarna betonar att det gemensamma draget i de olika verksamheterna handlar om att de är lärandeaktiviteter som bedrivs i sociala sammanhang. Dessutom riktas stort fokus mot hur detta lärande utspelar sig i och i relation till de lokala förutsättningar som gäller på de platser där människorna lever.

Därefter fördjupar boken analysen av den socialpedagogiska bildningen med fokus på tre olika empiriska exempel från Sverige och från författarnas egna forskning. De tre kapitlen lyfter fram olika slags arbete med olika slags grupper som har särskilda utmaningar och som bedöms vara i behov av socialpedagogiskt inkluderingsarbete.

I kapitlet om inkluderingsarbete med unga med funktionsnedsättning presenteras hur gruppens utmaningar att vara en del av samhället ställs på sin spets i vuxenblivandet och det eventuella inträdet på arbetsmarknaden. Här betonas hur detta inträde är omgärdat av villkor på arbetsmarknaden och inom socialpolitiken. I det avseendet formas en förståelse av den socialpedagogiska bildningen med fokus på hur där kan utvecklas tillit och förtroende för företrädare för olika aktörer, exempelvis myndigheter, i samhället. Här blir det lärande som kan skapas i förtroendefulla möten och relationer en möjlighet för unga att bli en del i samhällets gemenskap.

Kapitlet om fotboll för unga i socioekonomiskt utsatta områden tar ett grepp om stadens rumsliga segregation och hur arbete med lokal mobilisering och processer

av lärande kan växa fram genom idrottsaktiviteter för unga. Genom beskrivningar av verksamheten får vi ta del av hur fotbollen kan möjliggöra relationer och möten i den lokala miljön som kan verka både för frigörelse och för inkludering, men också för att artikulera motstånd. Med specifikt fokus på pedagogik och lärande framträder här fostran som en central ambition med verksamheten. En viktig aspekt gäller hur fostran till gemenskap kan formas i de relationer som blir möjliga, även om känslan av gemenskap med samhället utanför den lokala miljön inte är stark.

I kapitlet om mötesplatser för äldre riktas blicken mot mötesplatser och träffpunkter för äldre i kommunal regi som utformas som platser för delaktighet och gemenskap. Mötesplatserna skrivs i kapitlet fram som ett svar på de äldres förmodade behov av gemenskap. Med olika exempel och perspektiv får vi ta del av hur gemenskaper kan se ut på olika sätt och vara betydelsefulla för de äldre på olika sätt. I relation till det bildningsbegrepp som boken försöker att utveckla och lyfta fram så betonas här bildning av kollektiva lärandeprocesser, som i praktisk mening inte sällan handlar om förströelse genom bland annat sång och musik.

I det avslutande kapitlet förs en syntetiserande reflektion med fokus dels på den socialpedagogiska bildningens teoretiska dimension, dels på den socialpedagogiska bildningens praktik. I det första avseendet återknyts begreppet bildning till att handla om relationer, möten och gemenskap. I det senare avseendet diskuteras hur en sådan teoretisk grund kan ta form i arbete med människors lärande. Här är skapandet av förutsättningslösa möten samt relationer som skapar känslan av gemenskap och nya möten helt centrala. Inte minst tar dessa ambitioner verksamhetsmässig form i hur praktiken kan vägledas av gott omdöme och en slags praktisk klokhet, där människans lärande genom möten får ta plats.

I sin helhet utgör *Renässans för socialpedagogik? En bok om socialpedagogisk bildning* ett viktigt bidrag till den samhällsvetenskapliga litteraturen om socialt arbete och välfärdsinsatser i en bredare mening. Det är en lärorik och allmänbildande läsning. Bokens viktigaste bidrag framstår för mig särskilt genom hur den riktar ljuset mot frågor om lärande och bildning, och hur de tar plats i olika sociala sammanhang (och inom ramen för socialt arbete). Boken visar i det avseendet några olika exempel på hur pedagogik och lärande utgör en alldeles central dimension i det bredare välfärdsarbete som måste uppstå som svar på sociala problem, risker och den utsatthet som följer av det senmoderna och framskridet kapitalistiska samhället.

Vad som i det sammanhanget hade varit intressant, skulle vara mer fördjupade resonemang om de materiella eller ideologiska, politiska och förvaltningsmässiga sammanhangen, där socialpedagogiken och lärandet har fått sin socialpolitiska renässans. I boken beskrivs att socialpolitiken hänger samman med och på olika sätt utgör en ram för socialpedagogisk verksamhet, men vi får inte veta *hur* denna relation ser ut och hur den praktiskt skapar förutsättningar för att förstå socialpedagogikens plats i

välfärdssamhället i dag. Vi får återkommande nedslag i det socialpedagogiska fältets globala uppträdanden och introduceras för betydelsen av den lokala (och nationella) kontexten, men presenteras inte någon särskild genomgång av socialpedagogikens plats i den skandinaviska välfärdsmodellen med dess (tidigare) fokus på materiell omfördelning, riskspridning och universella rättigheter. Dessutom lämnar läsningen mig med vissa frågor som har med både den epistemologiska och normativa förståelsen av socialpedagogiken att göra.

Till att börja med så beskrivs socialpedagogik (obestämd form) genomgående i boken som en mångfald av praktiker, teorier och kontexter som tar form på skilda domäner och som därför kan se ut på många olika sätt. Samtidigt förs genomgående resonemang om socialpedagogikens (bestämd form) kärna och dess former både som teori och praktik. Författarna lyfter med jämna mellanrum fram just svårigheten med att söka efter en enhetlig förståelse av socialpedagogiken, men samtidigt underbyggs sökandet efter ett socialpedagogiskt bildningsbegrepp, en teori och en praktik av en strävan att etablera en konceptuell grund. Men socialpedagogiken framstår i denna strävan mer än svårfångad, snarast som undflyende. Kan vi inte se det som att där finns en socialpedagogisk dimension i närmast allt välfärdsarbete där människor är involverade? Den dimensionen kännetecknar inte minst socialt arbete, som på olika sätt kretsar kring relationer, möten och gemenskap och som förutsätter en pedagogisk rationalitet för att inkludering och deltagande ska bli möjligt. Också relationen till socialt arbete, om socialpedagogik är ett slags socialt arbete eller något annat än socialt arbete, hade kunnat behandlas mer utförligt.

När den konceptuella förståelsen av socialpedagogiken är undflyende fixeras dess betydelse genomgående i relation till en normativ grund. Relationer, möten, gemenskap och bildning utgör grunden för en teori och en praktik – och det är begrepp som genomgående tillskrivs en mycket positiv innebörd. Här finns en uppenbar risk att socialpedagogik kommer att beteckna det mesta i mänskliga relationer och arbete med människor som är gott och som bedöms skapa välfärd.

Särskilt när den teoretiska ramen används för att förstå verksamhetens empiriska framträdande, lyser framförallt dess potential för frigörelse, inkludering och deltagande, och de framstår lätt som *goda* exempel. I en intressant passage i bokens avslutning (s. 192) påpekar författarna att det finns en rad "motsättningar inbyggda" i det socialpedagogiska bildningsbegrepp som de diskuterar i boken: "fri process-förebild, jämlikhet-elitism, och helhet-specialitet". Dessa har inom "den socialpedagogiska bildningen [...] en övervikt eller betoning på fri process, jämlikhet och helhet". När välfärdsinsatser studeras utifrån denna ram, riskerar man då inte att bortse från de maktrelationer och den ojämlikhet som däri också tar form – inte minst i namn av lärande? Hur kan dess begrepp och perspektiv hjälpa oss att förstå hur makt och ojämlikhet utövas och formas i relationer, möten, gemenskap och särskilt i hur utsatta

grupper *bildas* i den mångfald av pedagogiska sammanhang som utgör det moderna välfärdssamhället?

Med dessa frågor kvar efter läsningen, konstaterar jag ändå att bokens bidrag i fråga om att skapa begrepp kring och rikta ljuset mot lärandets, pedagogikens och bildningens roll och betydelse för sociala insatser och för välfärdsarbete, för inkludering, deltagande och demokrati, är den kvarlevande behållningen. Det är en behållning som ändå inte kan låta bli att väcka tankar kring hur viktigt det är att fånga just begreppet *socialpedagogik* i sammanhanget, eller om det kan få vara något undflyende samtidigt som vi kan rikta ljuset mot bildningens villkor och praktiker i alla dess upptänkliga former: inkluderande som exkluderande och repressiva som uppmuntrande.

David Ekholm

Universitetslektor, Institutionen för kultur och samhälle, Linköpings universitet

Referenser

- Cedersund, E., Eriksson, L., Ringsby Jansson, B. & Svensson, L.A. (2019) *Renässans för socialpedagogik? En bok om socialpedagogisk bildning*. Lund: Studentlitteratur.
- Eriksson, L. & Markström, A-M. (2000) *Den svårångade socialpedagogiken*. Lund: Studentlitteratur.

Gudrun Olsson (2020) *I metaforernas landskap. Om livet, döden och kärleken*. Stockholm: Carlssons.

”När vi vaknar en morgon och står inför formandet av en ny dag, den gåva vi fått att förvalta, hur föreställer vi oss då dagen?” Med den frågan inleder psykoterapeuten Gudrun Olsson sin tänkvärda bok *I metaforernas landskap. Om livet, döden och kärleken* (2020). ”Tänker vi på den som en ökenvandring eller en dans på rosor?” (s. 7). Hur vi tänker oss den dag som stundar bidrar också till att göra olika dagar möjliga. På så vis kan de metaforer vi använder när vi tänker och talar om oss själva, våra liv och det samhälle vi lever i, bidra till att forma våra liv, inte bara i nutid, utan även i både dåtid och framtid. Att närmare undersöka de metaforer vi använder som med tiden blir mer eller mindre gängse kan därför vara en värdefull startpunkt för att förstå samhället. Det är just kring metaforer, deras kraft och magi som Gudrun Olsson reflekterar över i boken *I metaforernas landskap*.

Jag träffade Gudrun hösten 2019 i Svenska institutets hus i Kavala i norra Grekland. Av en slump kom vi att prata om just metaforer. Gudrun berättade att hon var i Kavala för att skriva klart den bok som hon slitit med under en tid, som handlade om metaforer. Som av en händelse hade jag också under en tid gått och funderat över hur metaforer används och vilka betydelser metaforer ges när de används i olika sammanhang.

Under de senaste åren hade jag tillsammans med ett antal kollegor arbetat med ett forskningsprojekt som riktade uppmärksamhet mot nyanlända migranter i Sverige, deras möte med Sverige, inte minst med olika sammanhang som erbjuder möjlighet att lära sig svenska och skapa kunskap om det svenska samhället i stort. Detta som ett led i de nyanländas fortsatta inkluderingsbanor i Sverige. Inom ramen för detta projekt hade intervjuer med ett stort antal nyanlända på olika platser runtom i landet genomförts, liksom med ledare och lärare verksamma i olika utbildningssammanhang (närmare bestämt studieförbund, folkhögskolor, gymnasiets språkintruktionsprogram samt sfi). Vi hade noterat att en återkommande metaforik för att beskriva de nyanländas etablering i det nya landet var *språket som nyckel* (se t.ex. Dahlstedt & Fejes 2020). Vad är det för slags metafor? Vad säger den? Och vilken slags förståelse av samhället och vad det innebär att bli en del av samhället skapar den? Om detta samtalade vi, Gudrun och jag. Och en hel del annat också, för den delen. Jag testade en del av de iakttagelser och spontana reflektioner jag gjort och Gudrun delade med sig av det hon brottades med. Det var ett givande samtal.

På ett sätt är det som att samtalet fortsätter när jag nu läser boken *I metaforernas landskap*. Boken både inbjuder och manar till reflektion. Den inleds med ett avstamp kring vad metaforer är och vad de gör, med såväl individer som samhället. Läsaren får här veta att ”när man uttrycker något med en metafor [så] överför man något från ett

sammanhang till ett annat sammanhang, där fenomenet i fråga inte ursprungligen hör hemma” (s. 19). Det gör metaforer användbara i alla tänkbara sammanhang. Vi använder metaforer för att förstå oss själva och samhället. Metaforer ”både representerar och bestämmer våra liv” (s. 43). Metaforer har både en temporal och en rumslig dimension. De gör det möjligt att åstadkomma förflyttningar i både tid och rum. Metaforer ger oss en bred facett av möjligheter att tolka det förflutna och ge det liv i nuet. Samtidigt kan de göra nuet begripligt och erbjuda olika scenarier inför framtiden. Metaforer riktar våra tankar i vissa riktningar och kan därför både begränsa och vidga vår förståelse av världen. ”Konkretionen gör metaforer så pedagogiskt användbara. Metaforer blir också användbara i övertygande och övertalande syfte, eftersom de styr tanken” (s. 29).

Det är därför inte särskilt konstigt att metaforer används flitigt i politiska sammanhang. De gör det nämligen möjligt att kvickt och effektivt paketera enkla budskap som får komplexa samhällsproblem att framstå som både enkla och hanterbara. På så vis blir metaforer ett maktmedel, som kan användas för att legitimera, återskapa och skyla över missförhållanden och hierarkier i samhället (Thompson 1990). Men samtidigt kan metaforer användas i rakt motsatt syfte, det vill säga som ett medel att utmana och åstadkomma förändring.

Med en lång yrkesbana som psykoterapeut, både inom och utanför akademien, gräver Gunnel djupt i den rika erfarenhetsbank hon skapat sig inom just psykoterapin. *I metaforeernas landskap* är något av en uppgörelse med en metaforik som hon menar fått allt större genomslag i just terapeutiska sammanhang, med allt starkare strävan efter evidens. Det är här laboratoriet som tjänar som modellen för hur samhället ska förstås. Laboratoriets metaforik formar synen på kunskap och hur kunskap kan skapas, men också synen på individen och samhället. Gunnel noterar ironiskt att ”ordet evidens etymologiskt [betyder] *det som är uppenbart*. Den uppenbara vissheten, det som är tydligt och erfarenhetsnära, ser man dock inte mycket av i dagens evidensparadigm. Här har evidens blivit förknippad med randomiserade kontrollerade studier med experimentet som förebild. I likriktningens anda låter man denna experimentella design, guldstandarden, stå som modell i alla vetenskaper, oberoende av studieobjektets karaktär” (s. 72).

En allt starkare strävan efter evidens formar synen på professionalitet, med högst påtagliga effekter, inte minst i terapeutiska sammanhang. ”Tilliten till mätinstrumentet, depressionsskalan får ersätta tilliten till handens fingertoppar. Intuitionen, känsligheten, den lätta beröringen ingår liksom inte längre som grund för det praktiska, reflekterande omdömet” (s. 156). Motsvarande tendens kan dock iaktas även inom en rad områden som inte berörs i boken, däribland socialt arbete.

En bit in i vårt samtal i Kavala, när jag delat med mig av mina kritiska reflektioner kring metaforen *språket som nyckel*, frågade Gunnel mig om jag hade någon alternativ

metafor. Frågan var för mig något oväntad. Det som tidigare framför allt upptagit mitt intresse har nämligen varit att på olika vis dekonstruera metaforer, snarare än att hitta alternativa metaforer, påvisa hur metaforer i skilda sammanhang används, i syfte att kasta ljus på vissa saker, medan andra saker hamnar i skymundan. Jag hade inget riktigt bra svar vid detta tillfälle, men frågan har levt kvar. Och den återkommer vid min läsning av *I metaforeernas landskap*. Vilka alternativ finns till metaforer som blivit dominerande i vår samtid, som mer tar fasta på sakers självändamål, snarare än deras nytta och avkastning, för allehanda ändamål?

Som alternativ lyfter Gunnel fram *handens* metaforik: "då man möter en annan människa kommer man samtidigt hålla en aspekt av dennes liv i sin hand" (s. 143). Som människor är vi, i enlighet med denna metaforik, alla beroende av både varandra och vår omvärld. "Som människor lever vi i ett ömsesidigt beroende av varandra och därmed av skyddslöshet. Detta är tillvarons själva grundförutsättning" (s. 143). Alla de relationer vi har till andra människor innebär utövande av makt, på ett eller annat sätt. Det finns med andra ord inga relationer utan eller bortom makt. Det innebär dock inte att makt *enbart* är negativ eller repressiv – att den begränsar och kringskar människors handlingsfrihet. Makt är inte minst produktiv – den skapar handlingsfrihet. Det innebär samtidigt att var och en av oss har ett ansvar att ta i våra relationer till andra människor: "Det etiska kravet innebär att vi använder makten för den andres bästa, inte vårt eget bästa" (s. 146).

Den öppna handen som metafor öppnar för en förståelse av människan och hennes plats i världen som tar avstamp i mötet mellan människor och potentialen i de samtal dessa möten gör möjliga. Gunnel beskriver metaforiskt att boken ska läsas som "en inbjudan att delta i en metaforvandring tillsammans med mig". Anslaget är sökande, resonerande. "Mitt syfte är inte främst att ge svar", skriver hon, "utan att väcka frågor och väcka vandringslust" (s. 15). När jag läser boken skenar också associationerna iväg, via andra metaforer, nya tolkningar, vidare till andra platser och andra tider.

Inte minst vandrar tankarna vidare till det omvälvande sextioalet, medborgarrättsrörelsens och studentprotesternas tid. Jag läser om Paulo Freires *Pedagogik för förtryckta* (1972), en bok som i spåren av dessa protester tog fasta på just dialogen som "existentiell nödvändighet", "sättet på vilket människor kommer till sin rätt som människor" (s. 90) – i kontrast till den förhärskande metaforik enligt vilken lärande ses som "en insättningsakt, där eleverna är banken och läraren den som sätter in" (s. 71). Därifrån återvänder jag till Herbert Marcuse och hans *Den endimensionella människan* (1968), där han inspirerad av lika delar marxism och psykoanalys angrep marknadens kontrollsamhälle, ett samhälle som i namn av valfrihet och instrumentell nytta formade människor enligt marknadens rationalitet, det vill säga enligt metaforen samhället som marknad: "Människorna igenkänner sig själva i sina varor, de finner sin själ i sin bil, sin hi-fi-anläggning och sina köksredskap" (s. 26).

Det slår mig att dessa betraktelser, från en annan tid och en annan plats, kan hjälpa oss att få syn på och förstå vår egen samtid.

I ljuset av Marcuses betraktelser från amerikanskt sextiotal kan vi se hur också det svenska samhället – metaforen folkhemmet – under de senaste decennierna har genomgått en genomgripande omstöpning, utifrån metaforen *samhället som marknad*. I enlighet med denna metafor har konkurrens, effektivitet och valfrihet kommit att bli ledstjärnor inom en rad välfärdsområden. Inte minst skolan, som sedan tidigt nittiotal steg för steg omvandlats till en marknadsplats (Dahlstedt & Fejes 2019).

I spåren av en gradvis marknadsorientering i form av upphandling och en allmän strävan efter evidens och evidensbaserade metoder går det att se en omförhandling av professionalitet också inom socialt arbete. Där socialarbetaren träder fram som leverantör av sociala tjänster och som coach, med uppgift att mana den enskilda klienten att arbeta med sig själv, mobilisera sin inre kraft och vilja till förändring. Förändring framstår här främst som en fråga om individens eget ansvar, medan långsiktiga insatser med sikte inställt på att åstadkomma bredare strukturella förändringar hamnar i andra hand (Dahlstedt & Lalander 2018). Insatser utan tydligt påvisbar och mätbar effekt blir allt svårare att motivera, vilket inte minst inverkar negativt på det både tidskrävande och mödosamma relationsarbete som krävs i socialt arbete (Herz 2018).

Samtidigt kan vi se hur dialog på bred front används som ett medel för social mobilisering runtom i landet, i olika former av frivilligt socialt arbete, inte minst i den urbana periferin (Sernhede, Léon Rosales & Söderman 2019). Ett av många exempel är organisationen Helamalmö, med säte i området Nydala i Malmö. Enligt den öppna handens metaforik kan vi se ett lokalt relationsarbete bedrivs, med grund i de unga Nydalabornas erfarenheter och behov, med siktet inställt på att bygga tillit, att stärka den lokala gemenskapen och att åstadkomma strukturella förändringar som svarar mot de ungas behov.

På en av väggarna i organisationens lokaler i Nydala manifesteras en koppling i tid och rum, mellan den urbana periferin i dagens Sverige och gettot i sextio- och sjuttiotalens USA. På väggen kan vi läsa: "I am no longer accepting the things I cannot change. I am changing the things I cannot accept." Orden är Angela Davis, professor och författare, som på sextio- och sjuttiotalen var en tongivande röst inom både kommunistpartiet och de svarta pantrarna. En av de många saker som Helamalmö erbjuder Nydalas barn och unga är gratis frukost, vilket också ingick i de svarta pantrarnas sociala mobilisering. Med en stadig frukost skulle barn och unga orka gå i skolan, skaffa sig en god utbildning för att därigenom på ett bättre sätt kunna stå upp för sina rättigheter.

Under sin tid i fängelse skrev Davis sin biografi, där hon bland annat gav följande minnesbild från sin uppväxt: "När så många svarta familjer hade flyttat upp på kullen att jag kunde få kamrater, utvecklade vi ett eget försvar för vårt ego. Ordet blev vårt

vapen” (Davis 1975 s. 74). Vi kan här se handens metaforik ges en dubbel innebörd: handen kan vara både öppen och knuten. Båda dessa innebörder utgör en viktig del i en bredare strävan efter förändring – i den urbana periferin i dagens Sverige likväl som i gettot i sextio- och sjuttioitalens USA.

Som allra bäst är de böcker som väcker associationer och lust till fortsatt sökande efter kunskap. *I metaforernas landskap* är just en sådan bok. Även om boken inte specifikt handlar om socialt arbete så ger den – åtminstone mig – en rad viktiga ledtrådar som kan vara till hjälp för oss som vill föreställa oss ett socialt arbete bortom rigida nyttohänsyn och metodtvång, ett socialt arbete som ständigt är i rörelse, nyfiket sökande efter ny kunskap, förankrad i människors liv, erfarenheter och unika utblickspunkter. I detta sökande efter alternativa förståelser för socialt arbete kan vi ha stor hjälp av att både kritiskt granska rådande metaforer och nyfiket hitta alternativa metaforer. Här har vi en hel del att lära av poesin. ”Vem har bestämt att kunskapen om människan skall vara evidensbaserad? Varför kan den inte lika gärna vara poesibaserad?” (s. 191).

Magnus Dahlstedt

Professor, Institutionen för kultur och samhälle, Linköpings universitet
Ansvarig utgivare, Socialvetenskaplig tidskrift

Referenser

- Dahlstedt, M. & Fejes, A. (2020) Språkravets politik. I: A. Fejes & M. Dahlstedt (red.) *Perspektiv på skolans problem – vad säger forskningen?* Lund: Studentlitteratur.
- Dahlstedt, M. & Lalander, P. (red.) (2018) *Manifest – för ett socialt arbete i tiden*. Lund: Studentlitteratur.
- Davis, A. (1975) *Självbiografi*. Stockholm: PAN/Nordstedts.
- Dahlstedt, M. & Fejes, A. (red.) (2019) *Neoliberalism and market forces in education. Lessons from Sweden*. London: Routledge.
- Freie, P. (1972) *Pedagogik för förtryckta*. Stockholm: Gummessons.
- Herz, M. (2018) Det sociala arbetets kontrollmaskineri. I: M. Dahlstedt & P. Lalander (red.) *Manifest – för ett socialt arbete i tiden*. Lund: Studentlitteratur.
- Marcuse, H. (1968) *Den endimensionella människan*. Stockholm: Aldus/Bonniers.
- Sernhede, O., León Rosales, R. & Söderman, J. (2019) *”När betongen rätar sin rygg”. Ortenrörelsen och folkbildningens renässans*. Göteborg: Daidalos.
- Thompson, J.B. (1990) *Ideology and modern culture*. Oxford: Blackwell.